УДК 821.111
DOI 10.15421/462114

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ ТВОРІВ БРОНТЕ. ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

О. Бесараб
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
helen_helen@i.ua
orcid.org/0000-0002-0793-2850

Вступ. Проблема типології жіночих образів у творчості Ш. Бронте є досить актуальною в контексті суспільно-політичних трансформацій в англійському суспільстві XIX століття, зокрема, в умовах виникнення та активного розвитку жіночого руху, поширення ідей фемінізму.

Звернення до творчого доробку Ш. Бронте дає змогу простежити трансформацію в її жіночих образах традицій романтизму, а також формування нових рис, притаманних реалістичній естетиці; розширює літературознавчі уявлення про творчість авторки.

Серед досліджень, узятих до уваги під час дослідження, – розвідки з осмислення романтизму та реалізму в літературі, студії, у яких зосереджено увагу на творчості романтиків і реалістів, а також величезний пласт матеріалу, присвячений різним аспектам життя та творчої діяльності Ш. Бронте, від перших рецензій на її романи та біографій письменниці (Е. Гаскелл) до сучасніших поліаспектних досліджень К. Александер, Н. Соколової та інших. З`ясовуючи типологію жіночих образів, спираємося також на теоретичні дослідження Г. Гуковського, Л. Гінзбург, типологічні розроблення О. Пакіної та теорію психотипів К. Юнга**.**

Дослідженню англійської літератури XIX століття, зокрема вікторіанської, присвячена (і присвячується досі) значна кількість наукових праць. Актуальним, на нашу думку, є вивчення творчості письменниці – відомої представниці найталановитішої вікторіанської родини, загадку багатогранності таланту всіх членів якої й досі намагаються розгадати літературознавці та критики. Незважаючи на достатній рівень осмислення вікторіанського роману й літературної спадщини Шарлотти Бронте, типологія жіночого образу в її творах – це аспект малодосліджений, який нечасто привертає увагу вчених. Однак виявлення типологічних ознак поетики романів Ш. Бронте допомагає зрозуміти своєрідність еволюційного розвитку англійської літератури, починаючи від романтичної художньої системи й закінчуючи естетичними принципами мистецтва «блискучої плеяди» реалістів 30-50-х років.

Жіночі образи англійської романістки Шарлотти Бронте переважно вивчали лише як один із складників семантики текстів, а не як спеціальний предмет дослідження, що розкриває естетичну своєрідність творчості письменниці. Традиційно аналіз романів Ш. Бронте включав зіставлення біографічних фактів із життя письменниці та долі її героїв, пошуки спільного та відмінного в її стилі й стильовій манері В. Теккерея і Ч. Діккенса, утілення в романах історико-політичних подій та суспільно-політичної ситуації в Англії XIX століття тощо.

Значний вплив на вивчення творчості Ш. Бронте мали біографічні студії її сучасниці й подруги, відомої англійської письменниці XIX століття Е. Гаскелл, яка вперше створила книгу про життя Ш. Бронте та її сім'ї («The life of Charlotte Bronte», 1857), і Клемента Шортера, чия книга («Charlotte Bronte and her circle», 1896) значною мірою доповнила життєпис Е. Гаскелл (Gaskell, 1857; Shorter, 1896). В основу першого видання покладені спогади про особисте знайомство й листування Е. Гаскелл з письменницею, зібрано чимало матеріалів з листування Шарлотти Бронте з видавцями, письменниками, критиками, друзями,

що робить працю унікальною.

Поширеним аспектом дослідження творчості Ш. Бронте, до осмислення якого звертаються ті чи ті зарубіжні автори, є і взаємозв'язок творчості письменниці з літературними пошуками її сучасників, а також вплив англійської суспільної свідомості першої половини XIX століття на стильову манеру письма Бронте. Проте наголосимо, що типологію жіночого образу дослідники спеціально не розглядали.

Запропоноване дослідження – перша спроба детального розгляду поетики жіночого образу романів Ш. Бронте в аспекті його змінності та еволюції. Для аналізу обрано маловідомі широкому загалу й літературознавцям ранні твори Ш. Бронте, що ввійшли до збірки енгріанських історій, а також романи зрілого періоду її творчості, які, проте, не розглядали дослідники в аспекті типологізації жіночих образів та їхньої еволюції.

Важливість вивчення ранньої творчості Ш. Бронте, зокрема її вищезазначених творів, полягає в тому, що в них простежується процес трансформації романтичної моделі фемінного образу: героїні творів мають ознаки жіночого типу вікторіанської літератури.

Актуальність праці вмотивована малодослідженістю питання типологізації жіночого образу в творах Ш. Бронте.

Творчість сестер Бронте, зокрема Шарлотти, була й залишається предметом наукового інтересу літературознавців різних країн, починаючи з XIX століття й до нашого часу. Незважаючи на широкий спектр питань, розглянутих критиками й дослідниками попередніх століть, увага до творчого доробку англійської письменниці не згасає й сьогодні. Навпаки, періодична поява «з глибини століть» раніше невідомих творів, написаних юною Ш. Бронте, викликає інтерес у сучасних літературознавців.

Так званий «феномен сестер Бронте» привертав увагу зарубіжних дослідників з моменту виходу в світ роману «Джейн Ейр» (1847). Першими відгуками, що стосувалися творчості Ш. Бронте, стали рецензії на роман у журналах і газетах XIX століття, де основним питанням було ідентифікація особистості автора роману.

Різноманіття поглядів обумовлене відмінністю політичних, релігійних і класових пріоритетів періодичних видань, у яких опубліковано рецензії на роман Ш. Бронте. Проте було наголошено на безумовній значущості цього твору, а його поява вважали визначною подією у житті англійського суспільства.

У 1850-і рр. уся родина Бронте опинилася в центрі уваги критиків і читачів, котрі не втомлювавалися дивуватися неперевершеному таланту її членів. Дослідження, що з'являються у цей час, присвячені аналізу життєвого шляху Ш. Бронте. Показовим у цьому плані є раніше згадана книга Е. Гаскелл («The life of Charlotte Bronte», 1857) та праця Клемента К. Шортера («Charlotte Bronte and her circle», 1896). За словами біографа, його книга – це свого роду доповнення до праці Елізабет Гаскелл, адже в ній уміщена значна частина епістолярію, особистих матеріалів і документів Бронте, що не були використані в книзі її колеги та сучасниці (Gaskell, 1857; Shorter, 1896), проте все це є досить цінним фактографічним матеріалом, який можна використати для відтворення життєвого шляху відомої письменниці.

Із 1940-х рр. кількість публікацій, присвячених Ш. Бронте, стрімко зростає. Роман «Джейн Ейр» залишається найбільш досліджуваним, але й твори «Шерлі» та «Віллет» отримують чимало нових інтерпретацій і високих оцінок.

Річард Чейз («The Brontes: A centennial observance», 1947) уперше звернув увагу на образну систему в романі «Джейн Ейр». Значним досягненням Бронте дослідник уважав уміння письменниці «перевести вікторіанську соціальну ситуацію в міфологічні й символічні форми», а жіночі образи Ш. Бронте назвав «культовими героїнями», своєрідною жіночою антитезою XIX століття чоловічому «культовому герою» (Геркулесу, Прометею) (Chase, 1947: 450–451).

У 1960-х рр. під впливом феміністичної течії, що тоді активно розвивалася, інтерес до романів Ш. Бронте значно зріс. У 1966 році Р. Б. Мартін назвав роман «Джейн Ейр» першим феміністичним романом (Martin, 1966: 83). Дебра Воллер у своїй статті «Avoiding dangerous

sexuality in Jane Eyre» (Waller, 2004) наголошує, що хоч «Джейн Ейр» і називають феміністичним романом, пристрасний монолог головної героїні про ідентичність жіночої та чоловічої душі закликає до рівності лише на емоційному рівні. Джейн ніколи не порушує питання ані про обмежене коло занять, що доступне жінці, ані про її другорядне становище. Хоч вона й вірить у самовизначення жіночої особистості, однак сама ще не є «новою жінкою» достатньою мірою, здатною заперечити стереотипні обмеження вікторіанської моралі. Це підтверджують слова головної героїні: «Я буду дотримуватися законів, даних Богом, санкціонованих людиною. Я буду дотримуватися принципів, засвоєних при здоровому глузді, а не в божевіллі, як зараз...» (Bronte, 1994: 314).

Літературознавство останніх 20-ти років XX століття цікавили різноманітні грані творчості Ш. Бронте, зокрема гендерні аспекти, питання особливостей наративу та структури тексту, поетики романів письменниці, стильовій своєрідності, особливостям її художнього світу; літературознавці XX – XXI століть із цікавістю вивчають феномен художнього обдарування сестер Бронте, естетичні погляди й принципи створення ними романів, інші різнопланові аспекти літературної спадщини письменниці.

Сучасні дослідники вдаються до докладного розгляду специфіки поетики роману «Джейн Ейр», зокрема його образної системи (Венді Вон «Images of passion in Jane Eyre», 1993; Ерін Веллс «Fighting back» (1993), акцентують увагу на відтворенні психології почуттів Джейн Ейр, осмисленні особливої семантики образів природи (Vaughon, 1993; Wells, 1993) тощо.

Важливим і новим аспектом вивчення творчості Ш. Бронте, що привернув увагу дослідників лише недавно, є ранні твори письменниці, які були опубліковані вже в XXI столітті. Про існування юнацьких творів авторки повідомила її перший біограф, сучасниця, колега й подруга Е. Гаскелл. Її книга (Gaskell, 1857), як відомо, містить біографічну інформацію про Ш. Бронте, зібрану вже після смерті останньої. Саме із цитованих автором книги листів Шарлотти відомо, що всі діти Патрика Бронте були талановиті й писали історії про пригоди 12-ти «відважних» мандрівників, пізніше – завойовників нових земель.

Із листування письменниці зрозуміло, як формувалася її індивідуальна манера письма. Сама авторка відзначала, що часом не могла впоратися з «грою безлічі фарб і відтінків» уяви (Winnifrith, 1977: 38–39). Пізніше у процесі створення останніх історій про Енгрію вона писала про вичерпаність юнацької тематики та зміну спрямованості своєї творчості (Beer, 1986: 367).

Уточнюючи й коригуючи інформацію, викладену в книзі Е. Гаскелл, другий біограф Ш. Бронте, К. К. Шортер, підкреслює, що рукописів ранніх творів письменниці було вдвічі більше, ніж зазначала Гаскелл. Далі він пропонує приблизний перелік тих буклетів – крихітних рукописів, які стали результатом творчості дітей Патрика Бронте (Shorter, 1896). Дослідник акцентує увагу також на надмірному зацікавленні юної Шарлотти особистістю герцога Веллінгтона, який фігуруватиме майже в кожному ранньому творі письменниці-початківця.

Першим фундаментальним літературознавчим дослідженням творчої спадщини юної Ш. Бронте стала книга Крістін Александер «The early writings of Charlotte Bronte» (Alexander, 1983). Орієнтована на новизну та складність матеріалу, книга має кілька розділів, присвячених визначенню основних подій і взаємозв'язків персонажів у ранній творчості Ш. Бронте. Ця праця допомагає досліднику ранніх творів («juvenilia») Ш. Бронте, не знайомому з ними, зрозуміти, «хто є хто» і «які події зображено в творі», уводить у світ юнацької творчості письменниці.

Наприкінці XX століття опубліковано кілька збірок ранніх творів Ш. Бронте, до складу яких увійшли відредаговані видавцями найбільш вдалі ранні історії авторки. Серед них «Міна Лоурі» (1838), «Генрі Гастінгс» (1839) та ін.

Практично єдиним зарубіжним літературознавцем, який фундаментально вивчає творчість Ш. Бронте, є вищезгадана дослідниця К. Александер, яка, до речі, є й одним із

редакторів ранніх творів Ш. Бронте. Загалом, орієнтуючись на розгляд ранньої творчості англомовних авторів XIX століття, у своїй книзі «The Oxford companion to the Brontes» (2006), створеній разом з британською дослідницею, Віце-Президентом Товариства Бронте Маргарет Сміт, Крістін Александер наводить факти, що стосуються різноманітних сфер життя й творчості родини Бронте (Alexander, 2006).

Підсумовуючи все вищезгадане, можемо говорити про існування досить широкого кола наукових інтересів у зарубіжному літературознавстві, у бронтезнавчому дискурсі, до якого включені поетологічний, гендерний, соціально-історичні та інші аспекти дослідження творчості письменниці.

У радянському й пострадянському літературознавстві науковий інтерес до творчої спадщини Ш. Бронте не був стабільним: у різні періоди увага до романів письменниці то слабшала, то знову зростала, виявляючи ще не вивчені аспекти феномену її творчості. Увага до творчості Ш. Бронте з боку російських дослідників і читачів варіювала від всепоглинаючого захоплення до абсолютної байдужості. Можна виокремити три періоди таких коливань. Перший – період бурхливого інтересу до особистості та творчості Ш. Бронте – припадає на 50-ті роки XIX століття, коли у світ виходить її перший і найуспішніший роман «Джейн Ейр». Радянські літературознавці, аналізуючи твори Бронте, указували переважно на критичне осмислення вікторіанської дійсності в романістиці письменниці. Значну увагу приділяли також розглядові проблеми художнього методу Ш. Бронте, співіснування в її творах романтичних і реалістичних принципів письма. Це питання цікавило як російських дослідників минулого століття, так і радянських та пострадянських літературознавців.

У 1960-і роки було обґрунтовано тезу про естетичну продуктивність залучення романтичних елементів до реалістичних творів. Якщо літературознавці першої половини XIX століття, розглядаючи твір Бронте лише як соціальний, що стосується актуальних питань життя англійського суспільства вікторіанської епохи, виключали можливість впливу на нього романтичної естетики й не знаходили причин для появи в реалістичній оповіді романтичних елементів, основною функцією яких вважали привертання та утримання уваги читачів, то згодом ситуація кардинально змінилася.

Сучасні літературознавці знаходять у реалістичному романі Ш. Бронте риси романтичного принципу зображення, до яких вона вдається з метою передачі глибини людської душі, її почуттів і емоцій. Якщо в 1940 – 50-х рр. творчість Бронте засуджували за наявність певних відхилень від реалістичного зображення, враховуючи його загальну реалістичну основу, то наприкінці XX століття плідне поєднання романтичного й реалістичного дало змогу сприймати письменницю нарівні з майстрами критичного реалізму – Ч. Діккенсом і В. Теккереєм, водночас вбачаючи в їхній творчості певний злам романтичних традицій. Поєднання романтичних і реалістичних рис у творчості одного письменника було також визнано національною рисою, що притаманна англійського реалізму XIX століття.

Зростання інтересу до творчості Ш. Бронте, особливо помітне наприкінці 80-х – на початку 90-х років XX століття, не згасає й сьогодні. Це можна пояснити загальним зацікавленням сучасних дослідників епохою вікторіанства, жіночими романами й ґендерною проблематикою.

В останні десятиліття особливий інтерес для дослідників творчості Ш. Бронте становить її рання творчість, малодосліджена й майже недоступна для широкого кола фахівців і читачів. Сучасні літературознавці, покликаючись на наукові праці своїх радянських попередників, акцентують увагу на актуальних на сьогодні аспектах вивчення творчості письменниці. Російську дослідницю Н. Соколову цікавить концепція особистості в ранніх творах Бронте, вивченню якої присвячені публікації вченого (Соколова, 1989). Інша дослідниця, О. Соколова, звертається до осмислення проблеми романтизму в творчості письменниці, реалізованого вже в ранніх творах Бронте (Соколова, 1995).

Сучасні дослідники сприймають Ш. Бронте як творця героїні «нового типу» – «демократичного». Її героїні – сильні, вольові, здатні відстояти власні погляди й права на ґендерну рівність, почуття, думки й громадську діяльність. Літературознавці XXI століття приділяють особливу увагу питанню відтворення ґендерних відносин у романах Ш. Бронте та вивченню «феномена сестер Бронте» загалом.

Зважаючи на викладені вище думки дослідників, можемо говорити про правомірність вивчення жіночих образів, створених Ш. Бронте, у межах двох естетичних тенденцій періоду, у який вони з'явилися в англійській літературі, – романтизму й реалізму. Але, на нашу думку, тема цих взаємовпливів і сама специфіка романтизму й реалізму як явищ у творчості будь-якого автора перехідного періоду, у нашому випадку у Ш. Бронте, завжди невичерпна й дискусійна, а суть взаємодії й взаємопроникнення реалізму й романтизму в творчості Ш. Бронте – це проблема, яку ще потрібно вивчити. Погоджуючись із думкою науковців щодо співіснування в романах Ш. Бронте романтичних і реалістичних принципів зображення, спробуємо з'ясувати специфіку взаємодії цих двох тенденцій у межах вивчення типології жіночих образів, створених авторкою.

Потрібно наголосити, що, незважаючи на існування сьогодні різноманітних аспектів дослідження творчості Ш. Бронте, які цікавили критиків XIX століття і привертають увагу сучасних літературознавців, початковий етап творчості англійської письменниці залишився сферою, недостатньо вивченою.

Для українського літературознавства Ш. Бронте поки що залишається автором лише одного роману – «Джейн Ейр». Утім, жіночі образи ранніх творів письменниці багато в чому допомагають зрозуміти джерела й динаміку формування галереї героїнь її зрілих романів. Незважаючи на велику кількість праць і художніх інтерпретацій творчості Ш. Бронте, проблема типології жіночого образу в її прозі і процес формування й еволюції жіночих типів у ранніх і пізніх творах письменниці спеціально не досліджували ні вітчизняні, ні зарубіжні вчені. Про типологію героїнь романів Ш. Бронте починають говорити лише тоді, коли звертаються до аналізу у них автобіографічних елементів.

Зроблено спробу виявити особливості творення письменницею жіночих образів, їх типологію й динаміку розвитку, починаючи з розгляду ранніх юнацьких творів і закінчуючи романами зрілого періоду, намагатимемося з`ясувати механізм естетичної еволюції поетикальних особливостей творчості Ш. Бронте й англійської літератури 1830 – 50-х рр. Предметом нашого дослідження є своєрідність жіночих образів Ш. Бронте, їх типологія в контексті перехідного періоду в літературі. Мета дослідження – з`ясувати типологію жіночих образів у прозі Ш. Бронте.

Методи та методики дослідження. Послугувалися порівняльним методом з метою визначення специфіки еволюції жіночих образів Ш. Бронте (починаючи з ранніх і закінчуючи зрілими творами) та методом зіставлення типових рис її героїнь з рисами жіночих образів інших авторів окресленого періоду. Застосування індуктивного методу дослідження дає змогу осмислити жіночі образи юнацького та зрілого періоду в цілісній системі (типології), визначити їхню специфіку й розвиток у контексті суспільно-політичних і культурних трансформацій. Наукова новизна: здійснено аналіз жіночих образів Ш. Бронте від ранніх до героїнь зрілого періоду творчості; досліджено типи та виявлено типологію жіночих образів у творчості письменниці.

Результати та дискусії. Вивчення еволюції жіночих образів у романістиці Ш. Бронте свідчить про те, що вже в ранніх творах письменниці постають два характерні для романтизму типи жіночих образів, в основі яких – визначальний для романтиків контраст, утілений як у зовнішніх, так і у внутрішніх характеристиках героїнь.

На ранньому етапі своєї літературної творчості Ш. Бронте наслідує насамперед романтичні канони. Про це свідчить наявність у розглянутих сагах романтично контрастних пар жіночих образів (Марина і леді Цельзія, Меріен Х`юм і леді Зенобія Еллрінгтон). Прийом контрасту використано як у структурі образу однієї героїні, так і в усій образній системі

творів. Ніжним, зовні стриманим Марині і Меріен Х`юм протиставлені пристрасні, яскраві світські дами, які прагнуть слави та визнання (Цельзія, Зенобія, Луїза Денс). Ці два типи подібні також своїм інтересом, почуттями до одного й того ж героя, утворюючи своєрідний «любовний трикутник» (Марина – Альбіон – Цельзія, Меріен – Артур Доуро – Зенобія, Міна Лоурі – Едріан Заморна – Мері Персі).

Своєрідність жіночих образів Ш. Бронте втілюється у поєднанні оригінальних і традиційних, типових характеристик, притаманних жіночим образам літератури того часу. У ранніх творах письменниці постають два характерні для романтизму типи жіночих образів, в основі яких – визначальний для романтиків контраст, утілений як у зовнішніх, так і у внутрішніх характеристиках героїнь. Умовно визначаючи їх як «європейський» і «східний» типи, розподіляємо ранніх героїнь Ш. Бронте за цим принципом романтичної типології (Бессараб, 2004; Бессараб, 2010). Джерела цієї умовності полягають у самій сутності романтичного світовідчуття, символізації дійсності й людини, особливому наповненні поняття «схід», «східний» як протилежного тому, що асоціюється з «європейським».

Типажі героїнь зрілих творів письменниці окреслені вже в юнацькому циклі. Стримані «європейські» героїні (Марина, Меріен) протиставлені емоційним «східним» жінкам (Цельзії, Зенобії, Луїзі Денс). Ці два типи об’єднує також почуття до того самого героя, утворюючи в такий спосіб своєрідний «любовний трикутник». Жінки ранньої творчості Ш. Бронте здебільшого відокремлені, обмежені замкненим колом спілкування та середовищем проживання. Утім, ознаки подальшої трансформації героїнь під впливом мікросоціуму (безпосереднього оточення, близьких людей) і макросоціуму (всього суспільства) вже помітні в багатьох жіночих типах авторки.

Ідеал Ш. Бронте за багатьма її творами – це вільна особистість із глибоким внутрішнім світом, красу якої не спотворює непримітна зовнішність і неприваблиле соціальне становище.

Образ центральної героїні Бронте розвивається від образу-символу беззахисної (Марина, Меріен Х`юм, Мері Веллзлі), діяльної і яскравої (Міна Лоурі) романтичної красуні, яка має різнобічні таланти й проводить час в очікуванні свого коханого, до представниці певного класу, сильної духом жінки (Джейн Ейр, Кароліна Хелстон, Шерлі Кілдар, Люсі Сноу), яка завдяки власній праці посідає своє «місце під сонцем», беручи на себе відповідальність за своє життя.

У зображенні своїх ранніх героїнь особливу увагу Ш. Бронте приділяє чуттєвому складнику їхнього життя, опису яскравих емоцій, бурхливих пристрастей. Це образи-символи вільного духу, емоційної та інтелектуальної свободи. У їх змалюванні ще немає тієї соціальної конкретики, що буде притаманна зрілим героїням Ш. Бронте, і, мабуть, саме через це жіночі образи раннього творчого доробку юної авторки є незвичними для традиційного сприйняття її творчості, а тому цікавими для аналізу.

В образах ранніх героїнь, які страждають через кохання (Марина, Меріен Х`юм, Міна Лоурі, Зенобія Еллрінгтон), знаходимо типологічну близькість до байронівських Медори і Гайде, сандівської Валентини та Корінни де Сталь. Жіночі типи енгріанських саг Ш. Бронте схожі з романтичними персонажами Д. Байрона, П. Шеллі, В. Скотта, Ж. Санд за своїми емоційними характеристиками (Зенобія – Гюльнар, Марина – Медора, Гайде, Валентина, Мері – Ровена) та життєвими цінностями – прагненням щастя в любові, заради якого можна пожертвувати життям (Міна – Корінна, Ревекка).

Упродовж Енгріанських історій бачимо пошук письменницею своєї героїні, яка йде від схематизму до створення повноцінного образу. Ранні героїні Ш. Бронте ще по-романтичному наповнені символіко-метафоричним змістом. Марина, Меріен Х’юм уособлюють саму природу, що не піддається зовнішнім впливам. Міна Лоурі – це символ вільного духу. Зенобія Еллрінгтон – уособлення зла й підступності, вияв неконтрольованих емоцій, що затьмарюють розум і що їх засуджує авторка. Однак Ш. Бронте не оминає

й певних конкретизувальних деталей: Міна Лоурі та Зенобія Еллрінгтон займаються конкретною діяльністю й наділені талантами, що допомагають їм досягти успіху в житті.

Водночас в образах героїнь відомих творів письменниці – Бланш Інгрем, Джорджіани Рід, Джіневри Феншо є впізнавані риси ранніх героїнь – Джейн Мур, Луїзи Денс і Джулії Торнтон (жага слави й поклоніння чоловіків, прагнення до багатства та високого статусу в суспільстві). А контрастні характеристики образу леді Зенобії (приваблива зовнішність і не надто привабливий внутрішній світ та вчинки) будуть упізнавані й у пізніших образах яскравих світських дам (Бланш Інгрем, Джіневри Феншо), а також в образі соціального ізгоя (божевільної Берти Мейсон). Утім, якщо Зенобія є героїнею, яка живе емоціями й заради своїх почуттів готова загинути, то світській красуні Бланш Інгрем не властиві такі емоційні сплески. В основі її життя і вчинків – банальний розрахунок. Так само, як і англійки Д. Байрона, аристократки В. Теккерея та представниці буржуазії Ч. Діккенса, вона – типовий «продукт» свого часу й класу, що визначає цінністність особистості за її фінансовим капіталом.

Риси романтичної героїні Мері своєрідно втілені в образах Поліни де Бассомп'єр і Кароліни Хелстоун. У новому типі протагоністок зрілого періоду Бронте (Джейн Ейр, Люсі Сноу) впізнаваними будуть жертовність романтичних героїнь, їхній душевний стан. Автобіографізм, виявлений в образі Міни Лоурі, пізніше буде покладений в основу всіх бронтевських улюблених жіночих образів наступних її романів.

Типажі героїнь зрілих творів письменниці окреслюються вже в юнацькому циклі. Жінки ранньої творчості Ш. Бронте здебільшого відокремлені, обмежені замкненим колом спілкування й середовищем проживання. Утім, ознаки подальшої трансформації героїнь під впливом мікросоціуму (безпосереднього оточення, близьких людей) і макросоціуму (всього суспільства) вже помітні в багатьох жіночих типах авторки.

Міна Лоурі – перехідний образ від романтичних до реалістичних принципів зображення. Як і Мері Генрієтта, це вже соціально конкретний тип героїні, з відповідними статусу можливостями. Вона, так само, як і сама письменниця, є представницею середнього класу, яка має типологічний для майбутніх героїнь Ш. Бронте статус гувернантки.

В останньому юнацькому творі письменниці («Стенкліффський готель») героїні набувають соціальної конкретики, детально вимальовуються їхні портрети, ситуації, обставини. Ш. Бронте зробила спробу створити варіативні жіночі типи, які б репрезентували різні пласти суспільства.

На відміну від романтиків, для творів яких прикметні переважно два зовнішньо та внутрішньо контрастні типи жіночих образів, Ш. Бронте створила справжню галерею героїнь, типологічно близьких і протилежних головному жіночому персонажу як за психологічними, так і за соціальними характеристиками. Низку позитивних жіночих образів складають образ учительки й директорки пансіону місс Темпл, сестри Джейн Ейр – Діана та Мері. Крім того, у романі «Джейн Ейр» репрезентовано жіночі образи, які підкреслюють різнопланову специфіку образу Джейн. За типологічними ознаками вони співвідносяться з типом жінки з «вищого світу», створеним «блискучою плеядою», та своєю інакшістю акцентують увагу на основних, важливих для письменниці якостях головної героїні – щирості, відкритості, душевній чистоті. Серед них – образи жінок сімейства Рідів, тітка Джейн, місіс Рід і її доньки Еліза і Джорджіана, леді Інгрем та її доньки Бланш і Мері, місіс Ештон, Ема й Луїза Ештон, леді Лін, дружина полковника місіс Дент, – вихованих у дусі буржуазного егоїзму та практицизму.

На тлі таких абсолютно різних персонажів головна героїня ще більше виділяється своєю щирістю, мудрістю й тонким сприйняттям навколишнього світу. Представниці різних суспільних верств, другорядні жіночі персонажі є тим соціальним фундаментом, на прикладі якого зображено процес формування й розвитку образу Джейн Ейр, вплив на нього життєвих обставин і морально-етичних засад суспільства.

Як і у творах Діккенса й Гаскелл, у романі Ш. Бронте широко представлено

«народний» пласт жіночих персонажів, які відтворюють суспільний контекст і реальну сутність речей у вікторіанському соціумі: гувернантки, вчительки та учениці школи Брокльхерста, служниці, няньки й домоправительки.

Широкий спектр жіночих типів, змальованих у творах письменників-реалістів, знайшов своє відображення і в творчості Ш. Бронте. Крім того, авторка створює свій «новий тип» героїні, освіченої представниці середнього класу, для якої духовні пріоритети є основними. «Нова жінка» в романах Ш. Бронте заявляє про свої права й здатна сама обирати свій шлях у житті, працею здобуваючи щастя.

Якщо в ранній творчості протиставлення відбувається в межах «східного» та «європейського» типів жіночих образів, то в «Джейн Ейр» Ш. Бронте окреслює два основні полюси – духовної й щирої Джейн Ейр та прагматичної й лицемірної Бланш Інгрем – і розробляє безліч варіацій кожного із цих типів. Перший варіюється від бунтарки Джейн до її скромних і стриманих трудівниць сестер, від пансіонерки Елен Бернс, яка примирилася зі своєю долею, до вчительки міс Темпл, яка самореалізувалася і в родині, і в кар'єрі, не втративши в цьому разі й своїх душевних якостей. Різні зовні, за характером і за долею, вони втілюють усе краще, що є в людині, ті якості й цінності, які важливі для самої Ш. Бронте. Варіації другого типу – від лицемірних аристократок, які намагаються в будь-який спосіб зберегти свій статус у суспільстві, до пихатих, розважливих буржуа, які прагнуть потрапити у «вище коло», використовуючи для цього різні шляхи.

У романі «Шерлі» письменниця створює особливо зухвалий для вікторіанського періоду образ жінки, «допущеної» до істинно «чоловічого заняття» – керування, бізнесу, тоді як Джейн Ейр може забезпечити власне життя лише завдяки суто жіночій діяльності – освіті та вихованню. Для романтичних героїнь (Зенобії Ш. Бронте, Корінни де Сталь, Консуело Ж. Санд) єдиним напрямом діяльності, у якій вони можуть себе виявити, є сфера розваг – мистецтво й театр.

Головному жіночому образу останнього завершеного твору Ш. Бронте «Віллет» притаманні як романтичні, так і реалістичні риси, де останні домінують. Крім того, у глибокому психологізмі зображення героїні виокреслено риси естетики літератури другої половини XIX століття.

Головна героїня роману Люсі Сноу – складний тип жіночого характеру, у якому вирізняємо взаємодію різних ознак жіночих типів творчості Ш. Бронте й англійської літератури того часу загалом. Непримітна зовнішність і байдужість до всього вишуканого надають образу Люсі той акцент, який є особливо важливим для письменниці.

На відміну від Джейн Ейр, Люсі не бунтує проти несправедливості життя, труднощів, «підніжок долі». Ідея емоційної стриманості простежується протягом усього роману, її сприймаємо (на відміну від стриманості «європейських» героїнь романтиків, зумовленої лише типом темпераменту) як непохитний самоконтроль, сформований у боротьбі за існування. Для Люсі неприйнятна зміна емоцій, вибухи почуттів, властиві Джейн Ейр, їй чужі й романтичні переживання Кароліни Хелстоун, але в ній відсутній і прагматичний розрахунок, авторитарність і хижацький інстинкт Шерлі Кілдар.

Висновки. Актуальність конфлікту, у центрі якого жінка з її проблемами й боротьбою за «місце під сонцем», за можливість вибору й самореалізації, зумовлена в Ш. Бронте й особистими мотивами та причинами, що викликані конкретно-історичною ситуацією в англійському суспільстві, де свобода особистості (передусім жінки) була обмежена моральними заборонами, нав'язаними релігією та засадами вікторіанського суспільства. І хоч Люсі Сноу за зовнішніми виявами почуттів є ідеалом вікторіанської жінки – мовчазної, завжди стриманої у своїх емоціях, вона, а через неї і Ш. Бронте, кидає виклик буржуазним уявленням про жінку, яка не має вибору іншого життєвого шляху, де її роль обмежується лише родиною й домашніми клопотами. Руйнуючи вікторіанський ідеал «домашньої жінки», образ Люсі стає моделлю нової жіночої ідентичності. Героїні Ш. Бронте – це жінки, які повстають проти світу, у якому єдиною альтернативою для них є шлюб або стіни монастиря.

Беззаперечним є вплив творчості Ш. Бронте на вирішення «жіночого питання», що на той час гостро постало в суспільстві. Адже саме вікторіанські письменниці раніше, ніж їхні сучасники-чоловіки, порушили питання про статус і можливості жінки в суспільстві, особливо актуальне в XIX-XX ст., період інтенсивного розвитку феміністського руху.

Як бачимо, «жіноче питання» у творчості Ш. Бронте набуває національного колориту, відображуючи специфіку англійської ментальності, консервативної за своєю сутністю і через те обережної щодо радикального перегляду системи усталених морально-етичних норм. І через це, на відміну від розкутих, вільних від будь-яких забобонів та світських обмежень героїнь Ж. Санд, жінки Ш. Бронте не готові зруйнувати ідеал родини, законних шлюбних зв'язків, навіть якщо все це руйнує особистість та її життя.

Вочевидь героїня Ш. Бронте, як і сама авторка, ще не готова кинути сміливий виклик англійському суспільству з укоріненими патріархальними устоями, а свобода й «новизна» жіночих образів творів англійської письменниці, що відрізняє її героїнь від жіночих характерів, створених іншими авторами-англійцями означеного періоду, полягає в прагненні вибороти право жінки на освіту, інтелектуальний розвиток, професію, право на рівність із чоловіком у певних базових аспектах буття.

Результати дослідження можуть бути використані в подальшому розробленні літературознавчих проблем з обраної теми, для підготовки спецкурсів з історії англійської літератури та семінарів із проблем специфіки творчості письменників перехідних періодів, а також творчості жінок-письменниць на прикладі літературної спадщини Шарлотти Бронте для студентів філологічних факультетів.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

Alexander, Chr. (1983). The early writings of Charlotte Bronte. Oxford: Billing & Sons Ltd., Worchester.

Alexander, Chr, & Smith, M. (2006). The Oxford companion to the Brontes. Oxford: University press.

Бессараб, Е. Н. (2004). Своеобразие ранних женских образов Ш. Бронте «Мина Лоури». *Література в контексті культури, 13,* 50–55.

Бессараб, Е. Н. (2010). Типологические варианты женского образа в викторианской литературе («Мина Лоури» Ш. Бронте и «Кузина Филлис» Э. Гаскелл). *Від Барокко до постмодернізму, XIV,* 101–106.

Bronte, Ch. (1994). Jane Eyre. Gr. Br.: Penguin Popular Classics.

Chase, R. (1947). The Brontes: a Centennial Observance. *Kenyon Review, 9,* 487–506. Retrieved from: http://www.jstor.org/discover/10.2307/ 4332879?uid=3739232&uid=2&uid=4& sid=21102449360051

Gaskell, E. (1857). The life of Charlotte Bronte. London: Smith, Elder & Co. Retrieved from: http://lang.nagoya-u.acjp/~matsuoka/EG-Charlotte-1.html.

Martin, R. B. (1966). The accents of persuasion: Charlotte Bronte's novels. London: Faber.

Соколова, Е. А. (1995). Традиции романтизма в творчестве Ш. Бронте: дис…. канд. филол. наук. Санкт-Петербург.

Соколова, Н. И. (1989). Концепция личности в юношеских произведениях Ш. Бронте. *Пуришевские чтения*. Тезисы докл. конф. 10-11 апр. 1989. Москва: МПГУ, С. 33–42.

Shorter, C. K. (1896). Charlotte Bronte and her circle [Second edition completing fifth thousand]. London: Hodder & Stoughton.

The Juvenilia of Jane Austen and Charlotte Brontë. (1986) Beer, F. [ed.] 389 p.

Vaughon, W. (1993). Images of passion in Jane Eyre. URL: http://www.victorianweb.org/ authors/ bronte/cbronte/61brnt2. html.

Waller, D. G. Avoiding dangerous sexuality in Jane Eyre. UK: Leeds Metropolitan University. URL: http://www.victorianweb.org/authors/bronte/cbronte/waller4.html.

Wells, E. (1993). Fighting back. URL: http://www.victorianweb.org/ authors/bronte/cbronte/

61brnt18.html last modified December 1993.

Winnifrith, T. (1977). The Brontes. New York: Collier Books.

REFERENCES

Alexander, Chr. (1983). *The early writings of Charlotte Bronte*. Oxford: Billing & Sons Ltd., Worchester [in English].

Alexander, Chr, & Smith M. (2006). *The Oxford companion to the Brontes*. Oxford: University press [in English].

Beer, F. [Ed.] (1986). *The Juvenilia of Jane Austen and Charlotte Brontë*. USA: Penguin Group [in English].

Bessarab, Y. N. (2004). Osoblyvosti rannikh zenskih obrazov Sh. Bronte «Mina Laury» [Peculiarities of early female images by Ch. Bronte «Mina Laury»]. *Literatura v kontekste kultury – Literature in the context of culture, 13*, 50–55 [in Ukrainian].

Bessarab, Y. N. (2010). Typologichni varianty zenskogo obraza [Typological versions of female image in victorian literature («Mina Laury» Ch.Bronte and «Cousin Phillis» E. Gaskell)]. *Vid Barokko do Postmodernizmu – From baroque to postmodernism, XIV*, 101–106 [in Ukrainian].

Bronte, Ch. (1994). *Jane Eyre*. Gr. Br.: Penguin Popular Classics [in English].

Chase, R. (1947). The Brontes: a Centennial Observance. *Kenyon Review, 9*, 487–506. Retrieved from: http://www.jstor.org/discover/10.2307/ 4332879?uid=3739232&uid=2&uid=4& sid=21102449360051 [in English].

Gaskell, E. (1857). *The life of Charlotte Bronte*. London: Smith, Elder & Co. Retrieved from: http://lang.nagoya-u.acjp/~matsuoka/EG-Charlotte-1.html [in English].

Martin, R. B. (1966). *The accents of persuasion: Charlotte Bronte's novels*. London: Faber [in English].

Sokolova, Y. A. (1995). Traditsii romatizma v tvorchestve SH. Bronte [Traditions of Romantisizm in creative works by Ch. Bronte. *Candidate's thesis.* St. Petersburg [in Russian].

Sokolova, N. I. (1989). Kotseptsyia lichnosti v yunosheskih proizvedeniiah Sh. Bronte [Conception of personality in juvenilia by Ch. Bronte]. *Purishevski Readings. Conference abstracts*, 33–42 [in Russian].

Shorter, C. K. (1896). *Charlotte Bronte and her circle [Second edition completing fifth thousand]*. London: Hodder & Stoughton [in English].

Vaughon, W. (1993). *Images of passion in Jane Eyre*. Retrieved from: http://www.victorianweb.org/ authors/ bronte/cbronte/61brnt2. Html [in English].

Waller, D. G. *Avoiding dangerous sexuality in Jane Eyre*. UK: Leeds Metropolitan University. Retrieved from: http://www.victorianweb.org/authors/bronte/cbronte/waller4.html [in English].

Wells, E. (1993). *Fighting back*. Retrieved from: http:// www.victorianweb.org/ authors/bronte/cbronte/ 61brnt1 8.html last modified December 1993 [in English].

Winnifrith, T. (1977). *The Brontes*. New York: Collier Books [in English].

Анотація

Постановка проблеми. *Проблема типології жіночих образів у творчості Ш. Бронте є досить актуальною в контексті суспільно-політичних трансформацій в англійському суспільстві XIX століття, зокрема в умовах виникнення та активного розвитку жіночого руху, поширення ідей фемінізму.*

Звернення до творчого доробку Ш. Бронте дає змогу простежити трансформацію в її жіночих образах традицій романтизму, а також формування нових рис, притаманних реалістичній естетиці; розширює літературознавчі уявлення про творчість авторки.

Жіночі образи англійської романістки Шарлотти Бронте здебільшого вивчали лише як один із складників семантики текстів, а не як спеціальний предмет дослідження, що розкриває естетичну своєрідність творчості письменниці. Запропоноване дослідження –

перша спроба розгляду поетики жіночого образу романів Ш. Бронте в його змінності та еволюції від ранніх творів Ш. Бронте до романів зрілого періоду її творчості.

***Мета статті** – з'ясувати типологію жіночих образів у прозі Ш. Бронте.*

***Методи дослідження.** Для визначення специфіки еволюції жіночих образів Ш. Бронте послугувалися порівняльним методом та методом зіставлення типових рис її ранніх зі зрілими героїнями та з рисами жіночих образів інших авторів окресленого періоду: індуктивного методу – для осмислення жіночих образів в цілісній системі.*

***Основні результати дослідження.** Вивчення еволюції жіночих образів у романістиці Ш. Бронте свідчить про те, що вже в ранніх творах письменниці постають два характерні для романтизму типи жіночих образів, в основі яких – визначальний для романтиків контраст, утілений як у зовнішніх, так і у внутрішніх характеристиках героїнь.*

На ранньому етапі своєї літературної творчості Ш. Бронте наслідує насамперед романтичні канони. Про це свідчить наявність у розглянутих сагах романтично контрастних пар жіночих образів (Марина і леді Цельзія, Меріен Х`юм і леді Зенобія Еллрінгтон). Прийом контрасту використано як у структурі образу однієї героїні, так і в усій образній системі творів. Ніжним, зовні стриманим Марині і Меріен Х`юм протиставлені пристрасні, яскраві світські дами, які прагнуть слави й визнання (Цельзія, Зенобія, Луїза Денс). Ці два типи подібні також своїм інтересом, почуттями до того самого героя, утворюючи своєрідний «любовний трикутник» (Марина – Альбіон – Цельзія, Меріен – Артур Доуро – Зенобія, Міна Лоурі – Едріан Заморна – Мері Персі).

***Висновки і перспективи.** Своєрідність жіночих образів Ш. Бронте втілюється в поєднанні оригінальних і традиційних, типових характеристик, притаманних жіночим образам літератури того часу. У ранніх творах письменниці постають два характерні для романтизму типи жіночих образів, в основі яких – визначальний для романтиків контраст, утілений як у зовнішніх, так і у внутрішніх характеристиках героїнь. Умовно визначаючи їх як «європейський» і «східний» типи, розподіляємо ранніх героїнь Ш. Бронте за цим принципом романтичної типології. Джерела цієї умовності полягають у самій сутності романтичного світовідчуття, символізації дійсності й людини, в особливому наповненні поняття «схід», «східний» як протилежного тому, що асоціюється з «європейським».*

***Ключові слова:** жіночі образи, Шаротта Бронте, типологія, типи героїнь, персонаж романтиків.*

Abstract

***Background.** The problem of typology of female images in the creative works of Charlotte Bronte is quite actual in the context of socio-political transformations in English society of the XIX century, in particular, in the emergence and active development of the women's movement, the spread of the ideas of feminism. The appeal to the creative work of Ch.Bronte makes it possible to trace the transformation in her female images of the traditions of romanticism, as well as the formation of new features inherent in realistic aesthetics; expands literary ideas about the author's work. Female images of the English novelist Charlotte Bronte, as a rule, were studied only as one of the components of the semantics of texts, and not as a special subject of study, which reveals the aesthetic originality of the writer's work. The proposed study is the first attempt to consider the poetics of the female images of Bronte's novels in its variability and evolution from the early works by Charlotte Bronte to the novels of her mature period.*

***The purpose** of the study – to clear up the specifics of the typology of female images created by Ch. Bronte.*

***Methods.** The article objective requires application of comparative method as well as the inductive one.*

***Results.** The analysis of the evolution of female images in Bronte`s novels, which started in her early works, identified the presence of two types of female images related to the Romanticism, based on the decisive contrast, embodied in both external and internal characteristics of heroines.*

At an early stage of her literary work Ch. Bronte imitates primarily romantic canons. This is proved by the presence in her sagas of romantically contrasting pairs of female characters (Marina and Lady Celsius, Marien Hume and Lady Zenobia Ellrington). The technique of contrast is used both in the structure of the image of one heroine and in the whole image system of works. Passionate, outwardly restrained Marina and Marien Hume are opposed by passionate, bright ladies who seek fame and recognition (Celsius, Zenobia, Louise Dance). These two types are also similar in their interest, feelings for the same character, forming a kind of «love triangle» (Marina – Albion – Celsius, Marien – Arthur Douro – Zenobia, Mina Lowry – Adrian Zamorna – Mary Percy).

Discussion. *The peculiarities of Ch. Bronte's female images are embodied in a combination of original and traditional, typical characteristics inherent in female images of contemporary literature. In the early works of the writer there are two types of female images characteristic of romanticism, which are based on the defining contrast for romantics, embodied in both external and internal characteristics of the heroines. Contingently defining them as «European» and «Eastern» types, we divide the early heroines of Ch. Bronte in accordance with this principle of romantic typology. The sources of this convention lie in the very essence of the romantic worldview, the symbolization of reality and a person, the special content of the concept of «east», «eastern» as the opposite of what is associated with «European».*

Keywords*: female images, Charlotte Bronte, typology, types of heroines, romantic character*

Стаття надійшла до редакції 01.08.2021